

Федір О. Журавка¹, Ганна П. Філатова²,
Юлія В. Галинська³, Інесса Є. Ярова⁴

РОЗВИТОК РИНКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА УКРАЇНА

У статті аналізується важливість туризму для соціально-економічної системи країни, а також здійснюється оцінка тенденцій розвитку сфери туризму за сучасних умов впливу пандемії COVID-19. Обґрунтовано можливі шляхи подолання наслідків пандемії для туристичної галузі в Україні та відновлення її позицій на світовому ринку туристичних послуг.

Ключові слова: туризм, міжнародний туризм, туристичні потоки, туристична інфраструктура, пандемія COVID-19.

Рис. 4. Літ. 17.

DOI: 10.32752/1993-6788-2021-1-238-100-109

Федор А. Журавка, Анна П. Филатова,
Юлия В. Галинская, Инесса Е. Яровая

РАЗВИТИЕ РЫНКА МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19: МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И УКРАИНА

В статье анализируется важность туризма для социально-экономической системы страны, а также осуществляется оценка тенденций развития сферы туризма в современных условиях воздействия пандемии COVID-19. Обоснованы возможные пути преодоления последствий пандемии для туристической отрасли в Украине и укрепление ее позиций на мировом рынке туристических услуг.

Ключевые слова: туризм, международный туризм, туристические потоки, туристическая инфраструктура, пандемия COVID-19.

Fedir O. Zhuravka, Hanna P. Filatova,
Yuliia V. Halynska, Inessa Ye. Yarova

DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL TOURIST MARKET UNDER THE COVID-19 PANDEMIC: WORLD TRENDS AND UKRAINE

The article analyzes the importance of tourism for the socio-economic system of the country, and also evaluates trends in the development of tourism in the current conditions of the impact of the COVID-19 pandemic. Possible ways of overcoming the consequences of the pandemic for the tourism industry in Ukraine and strengthening its position in the world market of tourist services have been substantiated.

Keywords: tourism, international tourism, tourist flows, tourist infrastructure, COVID-19 pandemic.

JEL Classification: Z30, Z33.

Peer-reviewed, approved and placed: 11.04.2021.

Постановка проблеми. Туризм є невід'ємною частиною доходів державного бюджету в багатьох країнах, деякі країни отримують менше, інші – більше, у деяких – туризм є основним джерелом доходу. Окрім прибутковості,

¹ Sumy State University. Sumy, Ukraine.

² Sumy State University. Sumy, Ukraine.

³ Sumy State University. Sumy, Ukraine.

⁴ Sumy State University. Sumy, Ukraine.

туризм виступає потужним чинником посилення престижу країни, впливає на її міжнародні зв'язки, стабілізуючи відносини між країнами і регіонами, виступає як фактор підвищення освітнього рівня людей, сприяє диверсифікованості економіки, підвищує інноваційність національного господарства, розвиваючи галузі, що обслуговують сферу туризму, значно впливає на експортно-імпорتنу діяльність держави, адже саме міжнародний туризм є активним генератором міжнародних торговельних потоків товарів і послуг інших сфер економіки. Крім того, необхідно зазначити, що туризм є джерелом валютних надходжень і засобом забезпечення зайнятості населення країни.

У 2020 році туристична індустрія зазнала колосального удару. Глобальне поширення пандемії COVID-19 та запровадження довгострокових міжнародних карантинних заходів стало безпрецедентним викликом для туристичної галузі практично кожної країни світу; майже всі країни швидко ввели обмеження на туристичні поїздки, щоб зупинити поширення вірусу.

Пандемія COVID-19 стала важким випробуванням і для вітчизняної сфери туризму. Після введених карантинних обмежень і закриття практично всіх ключових напрямків, здавалося, що туристичний бізнес в Україні у 2020 році стоїть на межі краху. Адже ще до пандемії Україна суттєво програвала в конкурентній боротьбі, відстаючи від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

Так, зокрема, за складовими індексу туристичної конкурентоспроможності (Tourism Competitiveness Index (ТТСІ)) у 2019 році Україна входила до числа країн з низьким рівнем безпеки, посідаючи 107 місце, за екологічною безпекою – 114, за сприятливим бізнес-середовищем – 103 місце, за рейтингом культурних багатств – 55, за рівнем міжнародної відкритості – 55, за інфраструктурою повітряного транспорту – 71, за наземною і портовою інфраструктурою – 77, за націленістю на туризм – 92.

Відповідно до загального індексу туристичної конкурентоспроможності в рейтингу зі 140 країн Україна посідала 78 місце. В умовах нестабільної епідеміологічної ситуації ринок туристичних послуг опинився в критичному стані, а Україна, як і більшість країн світу, втратила свої позиції майже по всім показникам туристичної безпеки та туристичної конкурентоспроможності.

Проте, варто відзначити, що у червні-липні 2021 року міжнародний туризм в Україні відчув ознаки поживлення завдяки послабленню обмежень на подорожі та глобальному впровадженню вакцинації. Поширення вакцинації дозволяє робити позитивні прогнози щодо подолання пандемії COVID-19, однак, у багатьох секторах економіки ситуація змінилася настільки сильно, що однієї вакцинації для повернення до нормального функціонування не вистачить.

За таких умов першочерговим завданням як для Уряду держави, так і для науковців є аналіз актуального стану ключових показників

туристичної галузі та розробка комплексу ефективних заходів, спрямованих на її підтримку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження різноманітних аспектів розвитку ринку туристичних послуг і його особливостей знайшли своє відображення в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема в роботах М. В. Рутинського [5], Т. Є. Воронкової [11], А. В. Притуленко [11], О. Я. Лотиш [13], О. А. Письменного [14], Ю. В. Полякової [17] та інших.

Кризи у глобальному, макрорегіональному та національному масштабах мають руйнівний вплив на туризм. Сьогодні коло наукових досліджень щодо впливу криз на туризм нараховує сотні публікацій. Втім, експерти тільки починають розраховувати та прогнозувати економічні наслідки глобальної кризи від поширення пандемії COVID-19. Поміж наукових праць присвячених наслідкам глобальної кризи від поширення COVID-19, можна виокремити роботи Ф. К. Айттея, М. К. Айттея, Н. Б. Чівера [1], О. Еванса [4], М. А. Руїс Естради [6], С. Баруа [7] та інших.

Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій з цієї проблематики, певні теоретичні питання щодо сучасного стану міжнародної галузі туризму та практичні аспекти розвитку ринку туристичних послуг, збереження та посилення позицій в умовах світової пандемії, викликаной COVID-19, потребують, на наш погляд, подальшого дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз стану й тенденцій розвитку туризму в Україні та світі в умовах світової пандемії, викликаной COVID-19, обґрунтування можливих шляхів щодо посилення позицій України на світовому ринку туристичних послуг.

Основні результати дослідження. У Звіті «COVID-19 та туризм 2020» [9], підготовленим Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO) станом на кінець 2020 року, зазначено, що галузь міжнародного туризму може опинитися на рівні розвитку 1990-х рр., а також висвітлено ключові показники щодо понесених втрат від пандемії COVID-19, зокрема:

- міжнародні туристичні переміщення у світі впали на 73,9 %;
- втрати експортних надходжень від міжнародного туризму оцінюються у сумі 1,3 трлн. дол. США;
- під загрозою опинилося приблизно 100-120 мільйонів працівників туристичної сфери.
- орієнтовні втрати у світовому ВВП перевищують 2 трлн. дол. США;
- частка туризму у світовій економіці впала удвічі: у 2019 р. вона становила 10,4%, а у 2020 р. вона впала до 5,5% через пандемію коронавірусу:
 - до пандемії індустрія подорожей і туризму створювала 10,6% всіх робочих місць (334 млн. осіб) і 10,4% світового ВВП (9,2 трлн. дол. США). Однак за рік індустрія скоротилася на 18,5%, втративши 62 мільйони робочих місць;
 - витрати часу на внутрішніх відвідувачів скоротилися на 45%, а на міжнародні – на 69,4%.

Як свідчить рис. 1 темпи падіння ринку міжнародного туризму у 2020 році є безпрецедентними у порівнянні з попередніми кризовими подіями (епідемія SARS та Світова економічна криза 2008-2009 рр.), які, також, спричинили негативний вплив на світову туристичну галузь.

Аналізуючи дані рис. 1 можна зазначити, що значення показника «Кількість міжнародних туристичних переміщень» 2021 року було нижче менше порівняно з тим же періодом до пандемії 2019 року.

За даними Всесвітньої організації туризму ООН (UNWTO), пандемія COVID-19 коштуватиме туристичній галузі до семи років уповільнення зростання. І за прогнозами у 2021 р. кількість міжнародних туристів зменшиться на 20-30%. Очікуване зниження може призвести до зниження доходів від міжнародного туризму на 300-450 млрд дол. США.

Зауважимо, що після кризового початку 2021 р. показники міжнародного туризму помітно покращилися протягом червня та липня, особливо в Європі.

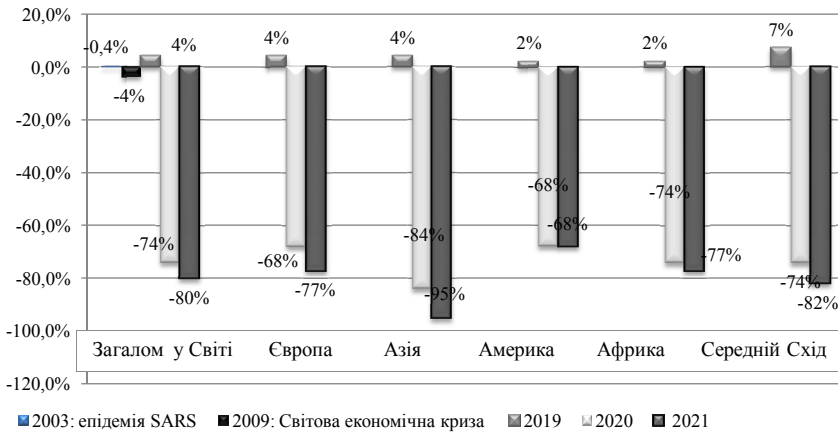

Рис. 1. Темпи падіння ринку міжнародного туризму, побудовано авторами на основі [9]

Невелике покращення влітку було підкріплено відкриттям багатьох напрямків для міжнародних подорожей, переважно в Європі та Америці. Послаблення обмежень на подорожі для вакцинованих мандрівників у поєднанні з прогресом у впровадженні вакцин проти COVID-19 сприяло послабленню обмежень на поїздки, підвищило довіру споживачів та поступово відновило безпечну мобільність у Європі та інших частинах світу [10]. У кількох країнах зафіксовано незначне покращення, а деякі навіть перевищили прибутки 2019 року, наприклад, Мексика отримала приблизно ті ж надходження від туризму в червні 2021 року, що і в 2019 році, а в липні доходи від туризму зросли на 3% порівняно з 2019 роком. Незважаючи на відносне покращення порівняно з низьким рівнем 2020 року, показники ринку міжнародного туризму залишилися значно нижче рівня 2019 року.

Водночас 2021 року ознаменувалося поступовим відновленням туристичних потоків і для України. Аналізуючи показник «Кількість міжнародних туристичних переміщень» в Україні, порівнюючи зі значенням

показника у 2-му кварталі 2020 року (рис. 2). Відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та стрімкий розвиток внутрішнього туризму. Втім, як видно з рис. 2, показник кількості туристів, що здійснили в'їзд на територію України у 2021 році в порівнянні з 2019 роком – значно скоротився.

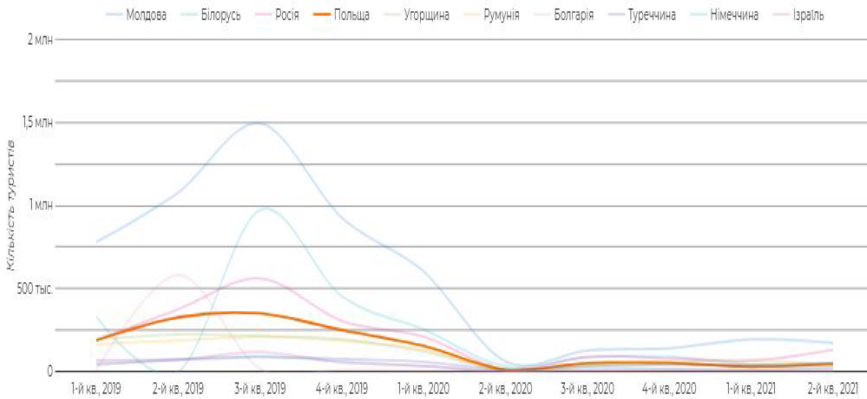

Рис. 2. Показники в'їзного туризму в Україну, побудовано на основі [16]

В Україні спостерігається негативне туристичне сальдо. За даними Державного комітету статистики розрив між кількістю українських туристів, що виїжджають за кордон, і іноземців, які відвідували Україну, становить близько 5 млн. осіб на рік. Дані щодо виїзного туризму в Україні наведено на рис. 3.

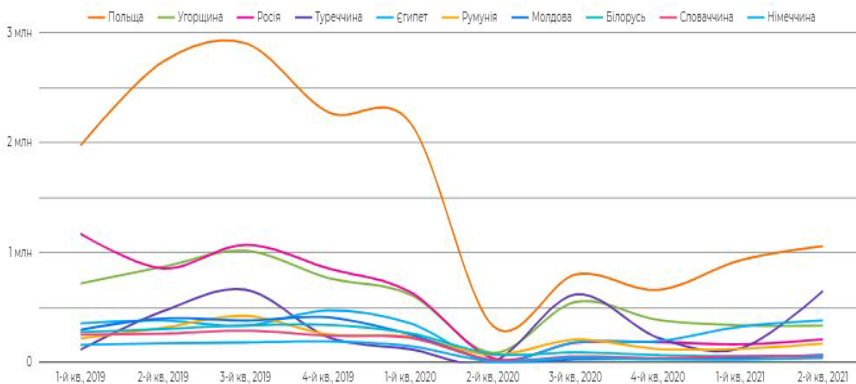

Рис. 3. Показники виїзного туризму з України, побудовано на основі [16]

Проаналізувавши дані за перше півріччя 2021 року, можна відзначити ріст кількості відвідувачів України на 9% порівняно з другим півріччям 2020 року.

За цей рік прийнято півтора млн. осіб з різних країн, однак цей показник на 31% менше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (тоді кількість іноземців в Україні становила 2 млн.) та на 75% менше за показник аналогічного періоду 2019 року, коли кількість іноземних гостей сягала майже 6 млн. [8].

Також, варто відзначити значний приріст відвідувачів за другий квартал 2021 року, їх кількість в 4 рази перевищила кількість осіб, прийнятих за відповідний період 2020 року і сягнула 3,4 млн.

У першому півріччі 2021 року українці на 15% більше виїжджають за кордон, ніж у минулому році. Всього виїхало 5,7 млн. громадян України. Традиційним туристичним напрямком залишаються такі країни Туреччина (становить 774 тис.) та Єгипет (кількість туристів збільшилась на 88% та сягає 705 тис.) [8,10].

В цілому, туристичний ринок в Україні в 2020 році скоротився на 60-70%, при цьому туристична галузь України – отримала близько 60 млрд. грн. збитків через пандемію. Туристичний потенціал України, можна оцінити за допомогою показника – частка туристичного сектора у ВВП, % (рис. 4).

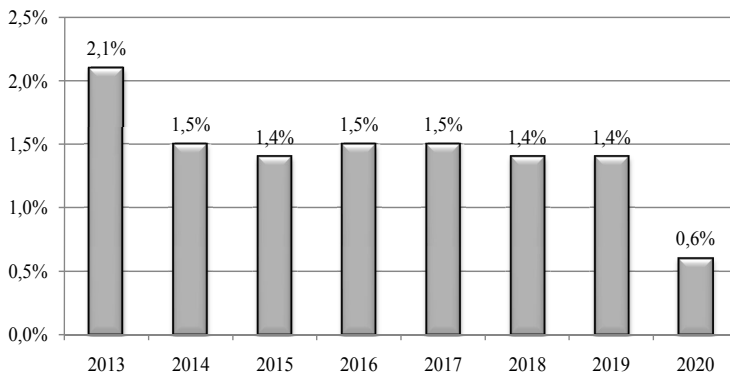

Рис. 4. Частка туристичного сектора у ВВП України, %, побудовано авторами на основі [15, 11]

Як зауважує О. Я. Лотиш [13], Світова рада подорожей і туризму (WTTC) розглядає внесок туристичної галузі у ВВП країни як складну систему, до якої входять:

– прямі витрати туристів на здійснення подорожей, тобто витрати внутрішніх в'їзних туристів та витрати на подорожі на державному рівні відповідно до рекомендованої ООН методології туристичних рахунків;

– непрямі внески туристичної галузі в економіку держави, що складаються з інвестицій у туристичну сферу та державних витрат на туризм, внутрішніх закупівель продуктів та послуг підприємствами туристичної галузі;

– індукований внесок у ВВП країни, що складається з витрат тих, хто прямо чи опосередковано одержує дохід у туристичній галузі.

В цілому, частку туристичного сектора в генеруванні ВВП України можна охарактеризувати як дуже низьку, зважаючи на високий потенціал туристичної галузі країни. Вона в цілому не перевищує 2% ВВП, що значно нижче аналогічних показників світової економіки, де цей показник в середньому становить 10% ВВП (в умовах пандемії не менше 5%). Згідно прогнозу експертів, наданого у звіті Всесвітньої туристичної організації, відновлення туристичної галузі в Україні в найближчі 5 років не очікується.

Загалом український туризм досі не отримав від уряду послідовного та систематизованого порядку дій щодо впровадження заходів суб'єктами в секторі подорожей і туризму. Отже, можна зробити висновок про те, що темпи відновлення туризму в Україні значно відставатимуть від сусідніх країн і країн-членів ЄС.

Слід зазначити, що особливості географічного положення, сприятливий клімат, природно-ресурсний та історико-культурний потенціал України створюють чимале підґрунтя для розвитку внутрішнього туризму. Однак, на фоні світового туризму, що розвивається стрімкими темпами, Україна виглядає доволі скромно.

На нашу думку, причини такого становища ховаються в негативних чинниках [12]:

- складна соціально-економічна ситуація в державі;
- відсутність ефективної стратегії розвитку;
- нерегульований механізм стимулювання туристичної галузі;
- брак розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі та туристичних представництв за кордоном;
- податкове законодавство, що перешкоджає вкладенню інвестицій у інфраструктуру туризму;
- невідповідність існуючої матеріальної бази (дороги, сервісне обслуговування) міжнародним стандартам;
- відсутність інноваційних проєктів та наукових досліджень з питань розвитку туристичної галузі.

До основних заходів з відновлення туристичного бізнесу в Україні належать підтримка туристичного бізнесу у вигляді компенсації втрачених прибутків, запровадження стандартів та протоколів щодо безпечного надання послуг, адаптації та доступ на нові ринки тощо.

Також, для реального та успішного відновлення туризму в Україні необхідні значні вдосконалення законодавства та поліпшення інвестиційної привабливості країни і окремих регіонів для залучення вагомих інвестицій.

Адже, посилення позицій України на світовому туристичному ринку можливе при створенні національного конкурентоздатного туристичного продукту, формуванні іміджу країни та довгострокової стратегії стійкого розвитку туристичного сектору.

Висновки. У першому півріччі 2021 року країни, що пройшли пік пандемії COVID-19, починають знімати обмеження на здійснення туристичної діяльності, але відновлення туристичної сфери відбувається поступово, у

межах національних кордонів із почерговим їх відкриттям між сусідніми державами. Поряд із поточним впровадженням вакцинації, поновлення туризму буде продовжувати залежати від злагодженої реакції країн щодо обмежень на поїздки, узгоджених протоколів безпеки та плідного контактування для відновлення довіри споживачів, туристів.

Уряди країн та учасники ринку міжнародного туризму напрацювали стратегії діяльності необхідні для усіх суб'єктів туристичної індустрії в умовах пандемії.

Тому для всіх учасників туристичного ринку вкрай важливо аналізувати накопичений досвід й сумісними зусиллями розробляти механізми дій у непередбачуваному пост пандемічному майбутньому. Це допоможе поступово відновити туристичну галузь й убезпечити її від ризиків негативних впливів. Беручи до уваги попередній аналіз ситуації, необхідно побудувати план дій і заходів із мінімізації наслідків пандемії COVID-19 у туристичній сфері.

Враховуючи вищезазначене, Україна повинна повторно розглянути свої пріоритети і перенаправити їх на максимальне збереження галузі, а також на перепланування та прискорення усіх внутрішніх видів діяльності (реорганізація, перегляд законодавчої бази, актуалізація статистики тощо).

1. Ayittey F. K., Ayittey M. K., Chiwer N. B., Kamasah, J. S., & Dzuvor, C. (2020). Economic Impacts of Wuhan 2019 nCoV on China and the World. *Journal of Medical Virology*, 92(5). URL: <https://doi.org/10.1002/jmv.25706>

2. Blake, A., & Sinclair, M. (2003). Tourism Crisis Management. *Annals of Tourism Research*, 30(4), 813-832. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(03\)00056-2](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(03)00056-2)

3. Chen, L. H., & Wilson, M. E. (2008). The role of the traveler in emerging infections and magnitude of travel. *Medical Clinics of North America*, 92(6), 1409- 1432. <https://doi.org/10.1016/j.mcna.2008.07.005>

4. Evans, O. (2020). Socio-economic impacts of novel coronavirus: The policy solutions. *Bizecons Quarterly*, 7, 3-12. URL: <https://econpapers.repec.org/article/risbuecqu/0013.htm>

5. Mykhailo Rutynskyi and Halyna Kushniruk (2020). The impact of quarantine due to COVID-19 pandemic on the tourism industry in Lviv (Ukraine). *Problems and Perspectives in Management*, 18(2), 194-205. doi:10.21511/ppm.18(2).2020.17

6. Ruiz Estrada, M. A., Park, D., & Lee, M. (2020). How a massive contagious infectious disease can affect tourism, international trade, air transportation, and electricity consumption? The Case of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) in China. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3540667

7. Suborna Barua (2020). Understanding Coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic. URL: https://www.academia.edu/42653783/Understanding_Coronanomics_The_economic_implications_of_the_coronavirus_COVID-19_pandemic

8. Ukraine Invest. Туризм. Retrieved from: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/industries/tourism/>

9. UNWTO. COVID-19 and tourism 2020: a year in review. URL: <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020>

10. UNWTO. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex. Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/loi/wtobarometereng>. doi.org/10.18111/wtobarometereng.

11. Воронкова Т. Є., Притуленко А.В. Міжнародний туризм і його вплив на соціально-економічний розвиток України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/85.pdf. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.83

12. Гоблик-Маркович Н. М., Льгьо Т.І. Аналіз динаміки та актуальних проблем розвитку сфери туризму. Міжнародний науковий журнал «Освіта і наука». 2018. Вип. 24(1). С.16-22.
13. Лотиш О.Я. Стратегічні підходи до розвитку ринку туристичних послуг в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». № 25. 2017. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/30.pdf>
14. Письменний О. А. Аналіз ринку міжнародного туризму України. Економічний аналіз. 2014. Т. 15, № 1. С. 144-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2014_15%281%29__17
15. Світовий атлас даних. Україна. Ключові показники туризму. URL: <https://knoema.ru/atlas/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0/topics/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
16. Туристична статистика України 2015-2020, в'їзд іноземних громадян, виїзд українців закордон. URL: https://datastudio.google.com/reporting/ef4e05ee-33c4-49af-b70b-ddb7f5568c68/page/p_u24mioylmc
17. Шайда С.Р., Полякова Ю.В. Вплив пандемії COVID-19 на міжнародний туризм. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/issue/view/05.02.2021.doi.org/10.36074/logos-05.02.2021.v2.11>.

1. Ayittey F. K., Ayittey M. K., Chiwer N. B., Kamasah, J. S., & Dzuovor, C. (2020). Economic Impacts of Wuhan 2019 nCoV on China and the World. *Journal of Medical Virology*, 92(5). URL: <https://doi.org/10.1002/jmv.25706>
2. Blake, A., & Sinclair, M. (2003). Tourism Crisis Management. *Annals of Tourism Research*, 30(4), 813-832. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(03\)00056-2](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(03)00056-2)
3. Chen, L. H., & Wilson, M. E. (2008). The role of the traveler in emerging infections and magnitude of travel. *Medical Clinics of North America*, 92(6), 1409- 1432. <https://doi.org/10.1016/j.mcna.2008.07.005>
4. Evans, O. (2020). Socio-economic impacts of novel coronavirus: The policy solutions. *Bizecons Quarterly*, 7, 3-12. URL: <https://econpapers.repec.org/article/risbuecqu/0013.htm>.
5. Mykhailo Rutynskyi and Halyna Kushniruk (2020). The impact of quarantine due to COVID-19 pandemic on the tourism industry in Lviv (Ukraine). *Problems and Perspectives in Management*, 18(2), 194-205. doi:10.21511/ppm.18(2).2020.17
6. Ruiz Estrada, M. A., Park, D., & Lee, M. (2020). How a massive contagious infectious disease can affect tourism, international trade, air transportation, and electricity consumption? The Case of 2019 novel coronavirus (2019-nCoV) in China. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3540667.
7. Suborna Barua (2020). Understanding Coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic. URL: https://www.academia.edu/42653783/Understanding_Coronanomics_The_economic_implications_of_the_coronavirus_COVID-19_pandemic.
8. Ukraine Invest. Туризм. Retrieved from: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/industries/tourism/>
9. UNWTO. COVID-19 and tourism 2020: a year in review. URL: <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020>.
10. UNWTO. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex. Retrieved from: <https://www.e-unwto.org/loi/wtobarometereng>. doi.org/10.18111/wtobarometereng.
11. Voronkova T. Ye., Prytulenko A.V. Mizhnarodnyi turizm i yoho vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy. *Efektivna ekonomika*. 2020. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/85.pdf. [in Ukrainian].
12. Hoblyk-Markovych N. M., Ilto T.I. Analiz dynamiky ta aktualnykh problem rozvytku sfery turizmu. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Osvita i nauka»*. 2018. Vyp. 24(1). S.16-22 [in Ukrainian].
13. Lotysh O.Ia. Stratehichni pidkhody do rozvytku rynku turystychnykh posluh v Ukraini. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii: «Ekononika i menedzhment». № 25. 2017. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/30.pdf>. [in Ukrainian].
14. Pysmennyi O. A. Analiz rynku mizhnarodnoho turizmu Ukrainy. *Ekononichnyi analiz*. 2014. T. 15, № 1. S. 144-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2014_15%281%29__17 [in Ukrainian].
15. Svitovyi atlas danykh. Ukraina. Kliuchovi pokaznyky turizmu. URL: <https://knoema.ru/atlas/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0/topics/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC>. [in Ukrainian].

16. Turystychna statystyka Ukrainy 2015-2020, vizd inozemnykh hromadian, vyizd ukrainsiv zakordon. URL: https://datastudio.google.com/reporting/ef4e05ee-33c4-49af-b70b-ddb7f5568c68/page/p_u24mioylmc. [in Ukrainian].

17. Shaida S.R., Poliakova Yu.V. Vplyv pandemii COVID-19 na mizhnarodnyi turizm. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/issue/view/05.02.2021.doi.org/10.36074/logos-05.02.2021.v2.11>. [in Ukrainian].